

nek leggyűlölködőbb ellensége volt. Jelleme és élete is végzetesen ellentétes volt az övével. Ügyvéd volt, és Chénier-vel együtt alapító tagja *Az alkotmány barátai* társaságnak, amelynek alapelveihez Chénier végig hű maradt. Barère azonban a Hegypárt előretörésével átpártolt a jakobinusokhoz, a legádázabb terrorista lett, a lefejezést olyan ékesszólóan tudta ajánlani, hogy „a guillotine Anakreonjá”-nak nevezték. Hogy, hogy nem, a döntő pillanatban megint áruló tudott lenni, az első volt, aki Robespierre halálára szavazott, és a direktóriumban is megőrizte befolyását. Túlélte Napoleont, a restaurációt, és tekintélyes öregségben halt meg 1846-ban, ötvennégy évvel Chénier után. Amikor az apa a költő életéért könyörgött, azt felelte: „Polgártárs, nyugodjék meg, a fia három nap múlva el fogja hagyni a börtönt.” Csakugyan elhagyta, három nap múlva vitték kivégzésre egy Roucher nevű még fiatalabb költővel együtt. A sorfalat álló nép szidalmi, a nők rikácsolása s a rájuk hulló kavics és szemét közepette a két költő a szégyenkordén nevetgélt, tréfált, versekről vitakozott, majd felváltva Racine-t szavalták a vesztőhelyig.

Chénier feje fölött a guillotine zuhanása hatalmas jelkép: az újkori társadalom ítélte halálra a régi Franciaország gyöngédebb, elevenebb, virágzóbb és előkelőbb költészetét. Amikor negyven évvel később Alfred de Vigny hatalmas költeményben vádolja a modern civilizációt, mintha egy kissé őerte is bosszút állna. Vigny különben sok tekintetben folytatja Chénier gondolatait, amikor a satíra, a költészet lealacsonyodása ellen fordul, a városi civilizáció ellen, amelynek kövezett utcáin nem nőhet a költészet virága. De Chénier természetes bája, édesebb, közvetlenebb hangsúlya eddigre már reménytelenül elveszett a francia költészetből. A történelem egyik legdöntőbb fordulóján úgy áll alakja, mint a francia múlt képe és a jövő ígérete. Lehet, hogy nem volt a franciák legnagyobb költője, de mindenesetre a legnagyobb francia lírikus. Aki a francia szellemet meg akarja szeretni, rajta keresztül teheti meg legkönnyebben, mert benne öltött legszebb alakot mindaz, ami Franciaországban örökké vonzó és szeretetre méltó marad.

SZOMORY DEZSŐ: HOREB TANÁR ÚR*

Athenaeum kiadása

Vannak művészek, kiknek fejlődését ha visszatekintve nézzük, pályájuk első fele mintegy előkészületnek látszik arra a hatalmas műre, melyet későn, sokszor életük végén alkotnak meg. S vannak viszont, akik férfikorukban végeznek a nagy munkákkal, s akiket később már csak néhány halk árnyalat érdekel, s legfőbb becsvágyuk azokat az árnyalatokat egész finom, vázlsruerű rajzokkal visszaadni. Persze, ezek a vázlatok néha többet érnek a nagy vásznaknál. André Gide-nek tán legmeghatóbb írásai mostanában

* Vas István hagyatékából (OSZK). A HOREB TANÁR ÚR 1934-ben jelent meg, Vas István vagy ebben az évben, vagy 1935-ben írta kritikáját; nincs tudomásunk róla, hogy a kritika megjelent volna.

megjelent naplójegyzetei, holott a LES FAUX-MONNAYEURS-ben [A PÉNZHAMISÍTÓK] a század egyik legnagyobb regényét írta meg.

Aki az utolsó időben olvasságta a *Pesti Napló* vasárnapi számait, észrevehette, hogy Szomorý is az effajta művészek közé tartozik. Eleinte talán gondolkodott is rajta, miket olvas, novellákat, tanulmányokat, költői anekdotákat vagy emlékiratokat, s nem tudván elnevezni, nem is tudta teljesen megérteni őket. Később valószínűleg rájött, hogy egy szeszélyes, néven nem nevezhető műfajhoz tartoznak, s az élet és gondolat egy-egy rezzenésének, egy-egy alaknak, emlékeknek finom, szellemes vázlatai.

A HOREB TANÁR ÚR ilyen lazán összefüggő vázlatok sorozata. A könyv második felét már csak Horeb tanár személye fűzi össze, az első részt pedig egy halovány történet, Horeb és Varjassy kontroverziája, melynek során egy egyetemi tanszék reményében megkönyörkezi Horeb feleségét, de kísérlete az asszony veresége [?] ellenére is csúfos vereséggel végződik. Ezt az anyagot egy arra hajlamos író még nagy regénnyé is alakíthatná. Szomorý maga sokszor említi is hivalkodva, milyen balzaci lehetőségeket szalaszt el. A *Pesti Napló*ban ki is fejtette saját művének esztétikáját, melynek eszménye nem a részletek élessége, hanem a körvonalak sejtetése. A leírás elavul, csak a kontúr örök, véli Szomorý, s hogy az igazi remekműnek el kell férnie százhusz oldalon. Kissé merész esztétika Thomas Mann, Proust, Joyce, Martin du Gard korában, de Szomorý elég szuverén művész ahhoz, hogy saját fogalmai legyenek a remekműről. S valóban, kis történetének három alakját, Horeb Homért, a katedrjáról elúzótt bájos filológust, Varjassyt, a kikeresztelkedett, szűkkeblű és szűk látókörű törtetőt s a kielégítetlen, hervadásnak induló Horebnét, Zuckermanndl Dórát, körvonalakkal is oly elevenné alakítja, hogy nem érezzük hiányát sem a részleteknek, sem a mélységeknek. Mert ilyen módszerek mellett persze nincs is helye a bonyolult lélektani vizsgálódásnak. Szomorý inkább testiekkel jellemez. Alakjainak testi tulajdonságai, így Horeb elálló füle, kalapviselési módja, Varjassy fájós lába, Horebné álsóvánsága úgy bukkan fel újra és újra és újra, mint a homerosi hősök állandó jelzői vagy Wagner operáiban az egyes hősök motívumai. Varjassy megrögzött tudós elméjével kiterveli, milyen módszerekkel fogja meghódítani Horebnét, aki azonban nagyon is könnyű zsákmánynak bizonyul, amire Varjassy nem volt elkészülve. S amint az író most emlékeztet a két, magas szárú cipőbe burkolt fájós lábára, amit Varjassy magával vonzol az asszony felé, ezzel annyi mindent tud érzékeltetni Varjassy jelleméből és az egész helyzetből, hogy ez az egész nagy jelenet a kudarcig és amíg a hölgy gondolkodóba esik, ne vágja-e Varjassyhoz papucsát, csupán két oldalt foglal el.

Ugyancsak nem hatol mélyére annak a sok problémának sem, melyet könyvében felvet. Nem dönti el, vajon egykorúak voltak-e a szabeusok és mineusok, hogy Renannak és Goldziehernek vagy Horebnek volt-e igaza, s hogy Mózes ötödik könyvét tényleg a babiloni fogság után írták-e. De ahogy Horeb dühösen homlokába húzza keménykalapját, érezzük, csak neki lehet igaza Varjassyval szemben. S mint ahogy vázaltszerű módszerekkel is teljes képet tud adni alakjairól, éreztetni tudja a körvonalak sejtetésével is a régi Arábia képét és a filológia költészetét.

A második rész, „a többi sok szép tanulmányos eset Horeb tanár úrral” Horeb beszélgetéseiből és véleményeiből áll. Többnyire valami mély történelmi vagy filológiai kérdés a kiindulópont, de sosem lesz belőle történelmi vita vagy fejtegetés, még anekdotáknak sem nevezhetjük ezeket a kis fejezeteket, mert céljuk nem a pointe. Amibe torkollanak, az egy szeszélyességében is egységes életszemlélet, mely legközelebb a renani kereszténységhez áll. Ennek a szellemnek, érdekes, nem volt nálunk nagy hatása. Vannak szellemáramlatok, melyeket Magyarország még elkésve sem fogad magába. A francia neokatolicizmus elég hamar váltott ki élénk érdeklődést a magyar szellemi életben, míg

Renan szellemének egyedüli képviselője és folytatója Szomory. Persze jellemző, hogy Horeb, aki annyiszor hivatkozik Renanra, az ő kereszténységének értelmében beszél, de némi zsidó indulattal, mint ahogy Szomorynál is mindig vegyül valami zsidó idegesség a renani nyugalomhoz.

Kereszténységnek és zsidóságnak ezt a keveredését, mely annyira lényeges alkatrésze Szomory művészetének, leginkább stílusa tükrözi vissza. A regényíró általában furcsa vegyülete a megfigyelő tudósnak, a lélekelemzőnek, az izgalmas történetek ponyvaírójának és a költőnek. Szomoryban a költő jutott túlsúlyra. A helyzeteket, emberi természeteket, az egész életet a nyelv zenéjével és fordulataival adja vissza. Ez a stílus zsidó idegességével, pesti hanyagságával és franciás szerkezeteivel is a magyar nyelv diadala, mert a léleknek és művészetnek egy egész új világrészét hódította meg számára. Szomory régi nyelvének csupán egy eleme, a vörösmartyas súlyosság hiányzik a HOREB TANÁR ÚRBÓL. De hova is lehetett volna fokozni a II. LAJOS KIRÁLY, II. JÓZSEF CSÁSZÁR, a HARRY RUSSEL DORSAN, a LEVELEK EGY BARÁTNŐMHÖZ „nagy zenéjét”, mely a régi Szomorynak még dekadenciáját is feszültté és heroikussá tudta tenni. Erre a zenére azonban nincs is szükségünk Szomorynak e legbájosabb munkájánál, melynek végén az olvasó szinte úgy érzi, hogy udvariasat, szépet, kedveset a mai világban már csak ezen a különös nyelven lehet elmondani.

LEKTORI JELENTÉS GÉHER ISTVÁN: LYRA PHILOLOGICA

63 vers, kézirat, 84 oldal

Már a cím is kihívó. Pedig nem üres ijesztgetés – Géher versei át vannak itatva filológiai anyaggal: idegen (túlnyomóan angol) művekből vett szavakkal, idézetekkel, azokra való utalásokkal. Ezeknek az utalásoknak én magam a felét sem értem. Zavarba ejtő tapasztalat, de a versek fölfogását – nem szabatos szó, de az „élvezését” még kevésbé volna az – nem nagyon zavarja. A XXXII. versnek például (mert a szerző számozza is őket, így, rómaián) olasz címe van: FU SOPRA NOI RICHIUSO.” (Így, fél idézőjellel.) Nem ismerem, nem is értem. De ez nem akadályoz abban, hogy történetét, figuráit (mert igenis, történet és figurák vannak benne) szépnek, igaznak és az egész verset a kötet egyik legjobb darabjának találjam. Sőt, ha összefüggésbe akarnám hozni pl. a DIVINA COMMEDIA Ulysses-epizódjával (mert talán mégis onnan való az idézet), csak zavarná a percepciómat. (Hogy egyszer én is more philologico beszéljek.) Másik példa. A SIR WALTER VIRGINIÁBÓL akkor is szép, okos vers, ha nem jut eszünkbe, hogy nyilván Raleigh-ről, Erzsébet királynő kalandos életű kegyencéről van szó: elég annyit sejtünk, hogy egy régi, angol úr mondja el, már Amerika fölfedezése után a négy sort – ennyit pedig minden épeszű ember kitalál. Néha még az is előfordul, hogy a filológiai elem csakugyan lírai hatóanyaggá alakul, mint a BALLADAI HOMÁLY angol–magyar dalszerűségében – igaz, ilyenkor is inyencknek való fűszerré.